

Bevezető K. Ivanov csuvas költő művéhez

A magyar krónikákban sűrűn felbukkan egy nép neve, amely fontos szerepet játszott a magyarok korai történetében. Kézai mester Krónikájában Hunor és Magor a Meotisz ingoványai között kalandozva elrabolták Belár fiainak asszonyait és lányait. Anonymus *Bular* földjét említi, és Julianus a *Nagy Bulgária* környékén, nem messze a Volga folyótól találja meg a magyarok keleten maradt csoportjait. A kutatás régen kimutatta, hogy ezek mögött az elnevezések mögött egy török törzs neve, a bulgároké rejtőzik, azoké a bulgároké, akik a VII. században széttrajzanak Kelet-Európában, egyik részük a Balkánra vándorol, és elszlávosodik, de neve a bolgárok nevében máig fennmaradt. Ennek a török törzsi csoportnak volt egy másik neve is, az onogur, amely a magyarok egyik nevévé vált, Ungar, venger, hungarus nevünk ősvé, utalva arra, hogy ezen onogur-bolgár néppel hosszú ideig és szoros kapcsolatban éltünk. Az azonban a századforduló szenzációs felfedezései közé tartozott, hogy e nép nem tűnt el nyomtalanul a kései népvándorlás kor viháraiban, mint ezt korábban hitték, hanem egy töredéke a mai napig fennmaradt a Volgákönyök őserdeiben, és *csuvas* néven ismeretes. A Dzsingisz kán tatárjárása elől a Volga-vidék erdeibe menekülő bolgár-török törzsek finnugor környezetbe kerültek, s bár kultúrájuk sok ősi elemet megőrzött, mégis a megváltozott környezetben gyökeresen átalakult. A csuvasok először a kazáni tatárok uralma alatt álltak, majd a XVI. században csatlakoztak a tatárok ellen felvonuló oroszokhoz. A cári Oroszország elnyomása elleni lázadások gyakori résztvevői. A hihetetlen elmaradottságban élő erdei parasztok között csak a XIX. században kezd kialakulni egy vékony értelmiségi réteg, amely feladatául tűzi ki, hogy írásbeliséget és iskolákat adjon népének. A mozgalom a szimbirszki iskola körül alakul ki, a nagy csuvas felvilágosító, Lenin apjának barátja, J. Ja. *Jakovlev* áll a központban. Ő fedezett fel egy fiatal, ragyogó tehetségű diákot, Konsztantin Ivanovics *Ivanovot*, aki 1890-ben született a baskíriai csuvas Szlakbas faluban. A fiatal diák Jakovlev ösztönzésére kezd nyelveket tanulni, olvassa az orosz és az európai klasszikusokat, de ugyanakkor népdalokat és folklórt gyűjt, kiadót szervez. Tízennyolc éves korában, 1908-ban, jelent meg szerkesztésében a *Csuvas mesék és hagyományok* című gyűjtemény, és ebben a csuvas irodalom máig egyik legnagyobb alkotása, a *Narszpi* első változata.

A mintegy kétezer sorból álló mű alaptörténete a szegény fiút szerető, de gazdag férjhez kényszerített módos szép lány tragédiája nem sokban különbözik a romantika hasonló történeteitől. Irodalomtörténeti jelentőségét egy páratlanul izgalmas helyzet adja. Egy hihetetlenül elmaradott népcsoport írásbeliségének születése másnapján olyan művel jelentkezik, amely egyszerre akarja behozni évszázados késését. Ivanov egyszerre kísérletezik a lírai tájleírással és a verses drámával (a mű utolsó részei párbeszédben íródtak), egy műben akarja csokorra fogni a csuvas népszokásokat és hitvilágot, ugyanakkor óvni a babonáktól népét, bemutatni a falu szociális konfliktusait (az 1905-ös forradalom után vagyunk, Ivanovot diáksztrájkban való részvétel miatt 1907-ben kizárják az iskolából), megfogalmazni a „csuvas jellemet”. Ivanov tétova lépéseket tesz a lélektani ábrázolás ösvényén, ugyanakkor tudatosan vállalja a népfelvilágosító szerepét. Ehhez pedig költői, irodalmi nyelvet teremt. Felhasználja a folklór fordulatait és formakincsét, de nem utánozza, egyénit alkot. Az addig csak nyelvjárásokban élő, s legfeljebb egyházi és iskolai tankönyvekben nyomtatásban megjelenő csuvas nyelvet egy csapásra irodalomképessé teszi.

Nem egy szűk értelmiségi rétegnek ír, hanem az egész népnek — amely többségében ekkor még írástudatlan. Alakjai a csuvas falu mindennapi életéből lépnek elő, az arisztokrácia, az értelmiség meg sem jelenik benne, hiszen az első mérhetet-

len távolságban él, a második jelentéktelen. Tanulságos irodalomtörténeti összehasonlítás kínálkozik itt, szólni lehetne az „elkésztett romantika” és a „népi realizmus” sajátos ötvöződéséről, összevetés kínálkozik a környező kis finnugor népek, a csere-miszek, votjákok, zürjének, mordvinok irodalmával egyfelől, akikkel az életmód és azonos társadalomtörténeti helyzet köti össze a csuvasokat, másfelől a török népek irodalmával, a tatárokéval mindenekelőtt, akikkel a hagyományok, a történelem és a nyelv kapcsolja össze őket. Elemezni lehetne a mű esztétikai sajátságait, verselésének, költői formáinak gyökereit és mindenekelőtt hatását. A *Narszpi* ma a csuvas irodalmi tudatnak olyan része, mint Arany Toldija a magyarnak, iskolai tankönyvek anyaga, ma élő költők helyének, nyelvének felméréséhez szolgáló kiindulópont, a csuvas stilisztikák és nyelvtanok példamondatainak forrása. De talán mindezek helyett most szóljon a mű maga.

Még néhány szó a fordításról és az itt következő részletekről. A *Narszpi* magyar fordítását 1967-ben, első csuvas-földi tartózkodásom alatt kezdtem el, együtt a csuvas élőnyelv megismerésében tett első lépéseimmel. A *Narszpinak* számos orosz fordítása van, lefordították a Szovjetunió szinte minden nyelvére, és megjelent bolgárul is. Legjobb fordítását Peder Huzangajnak köszönhetjük, a nemrég elhunyt nagy csuvas írónak, aki Ivanov falujában született. Csebokszári tartózkodásom alatt Huzangaj magnószalagra olvasta nekem a teljes *Narszpi* szövegét, s ez az egyedülálló felvétel sokban segített a mű zeneiségének, ritmusának-dallamának megértéséhez. Huzangaj és más csuvas barátaim sokat segítettek a fordításban is — gondolkunk csak arra, hogy a Toldihoz is magyarázat kell diákjainknak. A fordítás egyik nagy élménye volt, hogy igen sok esetben a magyar nyelv szerkezete, fordulatai olyan készen kínálkoztak a csuvas eredeti visszaadására, amit a teljesen más szerkezetű orosz nyelv még a kétnyelvű Huzangaj egyébként remek fordításában sem tudott visszaadni. Így készült el nyersfordításom, amely hamarosan megtalálta avatott műfordítóját, Bede Annát, akinek a sajátos finnugor és török nyelviség iránti érzékenységét már számos műfordításából, de mindenekelőtt a Sámándobok, szóljátok! ragyogó antológiájából ismerhettük meg.

Ivanov 1915-ben csonttuberkulózisban halt meg — 25 éves volt. A *Narszpi* szövegén haláláig dolgozott, a több mint kétezer soros mű néhány sora nem készült el végleges formában. Alapszöveggként az 1957-es csebokszári kritikai kiadást használtam. Az itt következő válogatás igyekezett lehetőleg teljes képet adni a műről. Csak remélni lehet, hogy nemsokára mód lesz ennek a világirodalmi rangú munkának teljes egészében való közrebocsátására. Sokszoros közünk van hozzá.

KONSZTANTIN IVANOV

Narszpi, szép leány

FORDÍTOTTA: BEDE ANNA

1. SZILBI FALUBAN

*Tavaszhavának végén
Lágy sugarak ragyognak,
Szilbi falu vidékén
A hó hirtelen olvad.
Hegy, kőszikla sötétebb,
Hogy a hó eltűnt, attól,*

*Serken sűrű növényzet
Erős napsugaraktól.
Borús tél búcsúzóban,
Elmegy sírva, bánkódva,
Jéghideg könnye csobban,
Tűnt napjait gyászolja.
Zubogó víz patakja
Vízmosásokban zihál,*